

OTA HALAMA

UTRAKVISTICKÁ KONFESE Z ROKU 1513¹

Abstract:

Utraquist confession, printed in the Prague printing house of Jan Moravus on 22nd December 1513, is a brief and basic summary of doctrine of the Utraquist Church shortly before the outbreak of the European Reformation. It was created within negotiations between the Utraquist party and Roman Catholic Church members in 1512–1513, which headed towards the renewal of Prague archbishopric. Its task was primarily to defend traditional Utraquist particularities in matters of Scriptural and church authority, communion under both kinds by all the baptized and also of sacred paintings. Its probable authors were the contemporary representatives of the Utraquist Church and the University of Prague, primarily its administrator Pavel Žatecký and Master Václav Koranda Jr. The text documents the survival of Hussite traditions in post-compactata Utraquism and expresses Utraquists' willingness not to give up their "revealed truth".

Key words:

Utraquist Church, profession of faith, printing, Vladislaus II of Hungary, Pavel Žatecký, 1513

Přestože je díky dvěma defektním exemplářům významných pražských knihoven dochována utrakvistická konfese z roku 1513 v kompletní podobě² (jde o dílko nevelké a navíc tištěné ve srozumitelném staročeském

¹ Tato studie vznikla v rámci projektu Grantové agentury České republiky P405/12/G148 „Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období“.

² *O wijerze swate | kteruž Czechowee | a morawanee držij | ti kterziž se zakone[m] | paaně zprawugij | Toto wyznaniij gest; A4–C3 [= XI] ll., 16°, Jan Moravus, Praha 22. XII. 1513; [C3b:] Prage impressum per Johanne[m] morauum Feria quinta ante festum incarnationis domini Anno M° quinge[n]tesimo Tredecimo. Srov. Knihopis*

znění), její obsah dosud zůstával spíše stranou odborného zájmu³ podobně jako osudy celé církve pod obojí těsně před setkáním utrakvistů s doktorem Martinem Lutherem. Do jisté míry tento fakt souvisí s dědičným odsudkem pokompaktátního vývoje českého utrakvismu v církevní i světské historiografii, jenž přes snahy badatelů⁴ o poznání nebo rehabilitaci svěbytného postavení jeho příslušníků zůstává životný. Avšak svou roli zde hraje i prostý fakt, že tradičně koncipované historické bádání nutně zanechá na přelomu středověku a raného novověku s jeho mísením pramenů rukopisných a tištěných mnoho bílých míst, stejně jako interpretačních zkratk. Proto právě nezpracované prameny jagellonské epochy mohou především v teologické rovině odpovědět na otázku, co zbylo v utrakvismu z husitství a s čím se museli Lutherovi přívrženci v českých zemích vyrovnat. Konfese z roku 1513 je toho vhodným příkladem.

Obnovení pražského arcibiskupství patřilo v době vlády Vladislava Jagellonského k často diskutovaným bodům církevní politiky. Utrakvisté spojovali s osobou arcibiskupa především dostatek kněžského dorostu vlastní církve, ale neobsazený stolec komplikoval život menšinových příslušníků církve pod jednou a znesnadňoval i uplatňování církevně-unifikační královské politiky, prováděné dosud jen za pomoci mimozemských center a v samotných českých zemích soustředěné hlavně na potření utrakvistických sekt v čele s Jednotou bratrskou.

Digital. České prvotisky a staré tisky (1476–1800) on-line, <http://www.knihopis.org>, citováno 20. 8. 2014 (= *Knihopis*), č. 16 873.

- 3 Tištěná konfese zaujala především knihovědce, eviduje ji zmíněný *Knihopis*, č. 16 873; W i š ě d ě l k o v á , Bedřiška: *Příspěvky ke Knihopisu 9*. Konkordance Koniášových Klíčů, Indexu, Jungmanna a Knihopisu. Praha 1988, s. 1114; B o l d a n , Kamil: *Život a dílo tiskaře Jana Morava*. Časopis Národního muzea – řada historická 174/3–4, 2005, s. 137–149. Z historiků ji pouze zmínil H r e j s a , Ferdinand: *Dějiny křesťanství v Československu 4*. Za krále Vladislava a Ludvíka. Před světovou reformací a za reformace. Praha 1948, s. 185. A jejímu článku o přijímání malíčkových se nedávno věnoval autor tohoto příspěvku v textu *Přijímání malíčkových v první tištěné utrakvistické konfesi z roku 1513*. In: O felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace. Vyd. P. Hlaváček aj. Praha 2013, s. 151–157.
- 4 K náboženským poměrům v českých zemích jagellonské doby srov. H r e j s a , F.: *Dějiny křesťanství*; E b e r h a r d , Winfried: *Konfessionsbildung und Stände in Böhmen 1478–1530*. München – Wien 1981; R e j c h r t o v á , Noemi: *Studie k českému utrakvismu zejména doby jagellonské*. Nepublikovaná habilitační práce. Praha 1984; M a c e k , Josef: *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha 2001; Č o r n e j , Petr – B a r t l o v á , Milena: *Velké dějiny země Koruny české 6*. 1437–1526. Praha – Litomyšl 2007. D a v i d , Zdeněk V.: *Nalezení střední cesty*. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi. Praha 2012.

Asi nejbližší stály obě oficiální církve království „dvojího lidu“ svému sjednocení pod berlou pražského arcibiskupa roku 1513, jen pár let po vydání Vladislavova tzv. Svatojakubského mandátu, namířeného proti bratřím. Dosud nebyvalé ochotě utrakvistů k jednání s římskou stranou přispělo jistě jejich vyčerpání nákladným svěcením kandidátů kněžství v Itálii, nedávné zkušenosti představitelů církve pod obojí s italskými biskupy v Čechách a případy významných konvertitů, kteří v očích svých bývalých spolubratří obětovali poslušnosti autoritě římské církve „zjevenou pravdu“ laického kalicha. Ale bez významu nebyl ani pomalu se blížící rok 1516, kdy mělo dojít k obnovení kutnohorských mírových smluv.

Program kutnohorského sněmu z roku 1485 byl bezprecedentním vyjádřením svobody svědomí v rámci legálního dvojeví v stručné a poněkud nejednoznačně formulovaném základě:⁵ *Kompaktáta a smlúvy concilium bazilejského, ty v své a na své míře stújíte a v své moci zuostaňte, jakž sami v sobě jsú etc.* Každý podle nich může přijímat pod jednou či pod obojí *podlé dověření svého svědomí, každý v přijímání svém muož svého spasení hledati, kdež se jemu bude zdáti podlé dověření spasení jeho a páni proto také poddané své ... při obyčejí přijímání jich bud' pod jednu neb pod obojí zpuosobú, v nichž dověření k jich spasení jest, zachovati mají žádnú moci jich nenutíc, ani jich připravujíc skrze sami se, neb kněžstvo naše bez jich vuole.* Další požadavek – aby s ohledem na obyčej kněží *podávajíc lidem obecným jak v těch farách zvyklost mají, ani zjevně žádného nenutíce* a páni *také žádných jiných kněží, než kteří nyní jsú a kde a jak zastáni jsú, jiný obyčej majíc při podávání té velebné svátosti, na ta místa dávati nemáme, než ty a takové, kteříž nyní zastáni jsú. Pakli by který umřel, na to místo bud' jiný také dán téhož obyčej jako první byl kněz...* – byl však brzy vnímán jako problematický a porušován stejně jako nárok smlouvy na to, aby kněží *svobodně kázíc Čtení svaté a jiné spravedlivé Písmo bez hanění, kaceřování strany druhé i všelijakých úštipkuov a podstrkuov.*

Ač byly kutnohorské mírové smlouvy postaveny po svém zpečetění na úroveň zemského zákona, jejich význam se s uklidněním poměrů po událostech bouřlivého roku 1483⁶ vyčerpával a bylo je třeba i s mezitím tištěnými

⁵ Citace kutnohorských mírových smluv jsou zde uvedeny podle edice *Zápis sněmu Kutnohorského o pokoji a svobodě náboženství v Čechách* z 13. března 1485. In: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 4. Ed. F. Palacký. Praha 1846, s. 512–516, byl však zohledněn také jejich zápis ve vydání mistra Pavla Žateckého z roku 1513 (*Knihopis*, č. 1578), který v souvislosti se zde publikovanými kompaktátními smlouvami uvádí Š m a h e l , František: *Basilejská kompaktáta*. Příběh deseti listin. Praha 2011, s. 117–122.

⁶ Srov. Š m a h e l , František: *Epilog husitské revoluce*. Pražské povstání 1483. In: Acta reformationem Bohemicam illustrantia. Příspěvky k dějinám utrakvismu. Ed.

kompaktáty připomínat. Jako „dokonání“ kompaktát a tím i kutnohorských smluv chápali stavové pod obojí po poradě s univerzitními mistry a kněžími v únoru 1502⁷ proto především to, aby papež vydal listy *okolním i domácím, kniežatům, biskupům, prelátům i jiným pánům, aby Čechy a Moravany, kteří přijímají a přijímají budou tělo a krev pána Krista pod dvojím způsobem, měli, držali i vyznávali za věrné bratry a syny matky církve svaté, jim v tom neutrhajíce ani jich kaceřujíce* a aby arcibiskup pražský s svými biskupy litomyšlským a olomúckým byli způsobeni podlé kompaktát, tak aby sami osobně lidu obecnímu nábožně žádajícímu tělo a krev Páně pod dvojím způsobem rozdávali, žakovstvo hodné k témuž rozdávání náchylné na kněžstvo ... světli, a kněžím jiným pod sebou rozkázali, ... aby lidu podávali. ... Jakož pak všecko to v sobě kompaktáta šíře zavierají. Avšak přesto, že 14. května 1502 papež Alexandr VI. pochválil rekatolizační politiku krále Vladislava a prodloužil dočasné zrušení interdiktů svého předchůdce Pavla II.,⁸ pro „kacířskou zatvrzelost Čechů“ k zmíněným žádostem českých stavů o dokonání kompaktát a potvrzení arcibiskupské volby zůstával chladným.

Právě papežova odpověď přispěla nejspíš na jaře roku 1504 k povolání druhého italského biskupa Filipa de Nova Villa do Čech a služeb utrakvistické církve, aby *světli žakovstvo a lid biřmoval*.⁹ Ale neuplynul ani rok a biskup už se *svadil s mistry a s kněžími některými o konsistoř*¹⁰ a celý spor s administrátorem Pavlem Žateckým vyvrcholil v červnu 1506 biskupovým odchodem do Kutné Hory, kde 21. října následujícího roku zemřel,¹¹ a tím přestalo i svěcení utrakvistických kněží. Přispěním panovníka a radních obou pražských pravobřežních měst byl teprve tehdy ukončen probíhající

A. Molnár. Praha 1978, s. 45–127; t ý ž : *Husitské Čechy*. Struktury, procesy, ideje. Praha 2001, s. 105–140.

⁷ Srov. *Žádost od podobojích stavův Českých a Moravských na krále na sněmu podaná, kterak by s papežem a se stavy pod jednou o urovnání církevní jednati se mělo* z 21. února 1502. In: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské 6. Praha 1872, s. 237–238.

⁸ Srov. H r e j s a , F.: *Dějiny křesťanství*, s. 184; M a c e k , J.: *Víra a zbožnost*, s. 251–252.

⁹ *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka z Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých* vydané. Ed. F. Palacký. In: Dílo Františka Palackého 2. Red. J. Charvát. Praha 1941, s. 227. K Filipově misi srov. také Ř e h á k , Jan J.: *Kutnohorské diarium biskupa Filipa Villanuovy*. Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk v Praze, roč. 1879. Praha 1880, s. 44–74.

¹⁰ *Starí letopisové*, s. 231.

¹¹ Tamtéž, s. 240.

rozkol, kdy jedni pod biskupa *chtěli slušeti a druzí pod M. Pavla*,¹² a vedoucí funkce v utrakvistické církvi se znovu chopil administrátor Žatecký. Biskupova smrt tak znovu otevřela otázku kompaktát a volby českého arcibiskupa.

Některé utrakvisty jako slovanského opata Jiřího Sovku mezitím další čekání omrzelo. Již v srpnu 1509 na Slovanech kázal, že *přijímati pod obojí jest dobré a pod jednou jest také dobré*,¹³ což se sice nijak nepřičilo duchu kompaktát ani kutnohorských smluv, v nichž bylo obojí přijímání zmíněno jako rovnocenný předstupeň spasení. V souvislosti s jeho odstoupením od strany pod obojí v únoru následujícího roku¹⁴ však bylo jeho tehdejší kázání zpětně chápáno jako zrada. Ale ti, kteří nenásledovali příklad opata Jiřího, se vlivem bouřlivých zemských událostí vrátili k jednáním o sporné otázky teprve koncem roku 1511. Požadavek v podstatě shodný se žádostí strany pod obojí ke králi z roku 1502 znovu zazněl na listopadovém sněmu roku 1511, kde si příslušníci strany pod obojí stěžovali na hanění a útisk a zmínili i svůj starý nárok na svěcení žáků pod obojí „podle kompaktát“.¹⁵ A stejné otázky se pokusila strana pod obojí řešit i v následujícím roce.

Dubnovému setkání roku 1512 předcházela separátní jednání o náboženských otázkách strany pod obojí na Staroměstské radnici a strany pod jednou v Rožmberském paláci na Pražském hradě.¹⁶ Utrakvisté se pak 25. dubna zavázali k tomu, aby *nejprv srovnání učinili o víru a potom, co se jiných potřeb dotýče*¹⁷ a teprve následující den se na Pražském hradě odhodlali před pány strany pod jednou k četbě již známých ustanovení Kutnohorského míru, především, že *strana strany nemá hindrovati a kněží, kdež vyhnáni, aby zase byli na svých místech*.¹⁸ Na sněmu 28. dubna pak obě strany konečně rozhodly to, aby byly¹⁹ *smlúvy předešlé ... o všechny útisky víry a o hanění s obojích stran ... ve dcky zemské památné vložené, ... že*

12 Tamtéž, s. 234.

13 Tamtéž, s. 268.

14 Tamtéž, s. 273; srov. i *Piseň o Sovkovi*, kterou otiskl K o l á r, Jaroslav: *Zrcadlo rozděleného království*. Z politických satir předbělohorského století v Čechách. Praha 1963, s. 36–42.

15 *Starí letopisové*, s. 278.

16 Tamtéž, s. 279.

17 Tamtéž, s. 279–280.

18 Tamtéž, s. 280.

19 Citace sněmovních usnesení jsou uvedeny podle vydání Pavla Žateckého z roku 1513 (*Knihopis*, č. 1578), s. G5a–G6a. Mnohem mladší opis *Svolení obojí strany na obecném sněmu v Praze zavřené a ve dskách památných zapsané, léta M. D. XII.* v rukopise Národní knihovny České republiky v Praze, XVII A 16, f. 116r–118r je podle přípisu na f. 116r založen právě na tomto Žateckého vydání.

podlé těch všech smluv se k sobě chťi a mají zachovati a jestliže jsou kteří výstupkové od koho v tom času předešlém se staly až do dnešního dne, ... že sebe z té pokuty viniti a naříkati nemají. Vzácnou shodu pak potvrzuje ujednání: Jestliže jsou kteří kněží kterékoli strany z far vytištěni, ... aby zase od toho dne ve čtyřech nedělích pořád zběhlých do far těch odkud vytištěni jsou, vpuštěni byli a jestliže by pán administrátor kterýkoli, ... na tu faru, kteráž by byla pod jednu způsobu neb pod oběma způsobama ... kněze dáti nemohl. Tehdá ta fara má zavřina býti a kněz druhé strany nemá tam uvo-zován býti, dotud dokudž by té strany kněz tu uveden a dán nebyl. Než lidé té fary budú-li moci sobě kněze, kteříž by toho potřebovali na svojoj náklad zjednati, to budou moci učiniti.

Otázka arcibiskupa na dubnovém sněmu sice nezazněla, zůstávala však v pozadí celého jednání a srovnání ve víře i legální uspořádání církevních poměrů mělo být pomocí také k jejímu novému nadnesení. 1. září 1512 proto vyjelo *drahně pánův, rytířstva a Pražan do Uher k králi o srovnání víry, aby měli arcibiskupa*²⁰ obojí strany a přes ponížení, které zakusili v Budíně utrakvističtí členové českého ekumenického poselstva, byla celá mise v podstatě úspěšná. 8. října byl papežem Juliem II. nad českým královstvím odvolán interdikt a 25. listopadu král Vladislav prostřednictvím nejvyššího písaře desk zemských pana Vratislava Beřkovce ze Šebířova oznámil, že je ochoten se nadále osobně angažovat ve věci českého arcibiskupa.²¹

V důsledku těchto událostí 23. února 1513 administrátor církve pod obojí mistr Pavel Žatecký spolu s utrakvistickými faráři a pražskou kapitulou znovu na zemském sněmu *uhodili o kompaktáta*²² a společně požadovali také navrácení sekularizovaných arcibiskupských statků. Bez nich si obnovení pražského arcibiskupství nebylo možné představit a jistě nešlo ani o čin nijak pobuřující, pokud samy utrakvistické farnosti a také pražská univerzita využívaly ke svému financování tradiční ekonomickou základnu v podobě venkovských statků. Narazili však na pochopitelný odpor nových vlastníků církevní půdy v řadách šlechty a měst, jejichž představitelé navíc vnímali jakoukoli vlastní aktivitu v rámci církevní politiky již delší dobu jako nemístnou přítěž a ohrožení svých zájmů.²³ Jistě tento fakt neopomnělo zmínit při své audienci další poselstvo utrakvistických kněží v čele

²⁰ *Starí letopisové*, s. 282–283.

²¹ M a c e k, J.: *Víra a zbožnost*, s. 251–252, 102.

²² Tamtéž, s. 285.

²³ *Starí letopisové*, s. 285: *A pánům některým to se nelíbilo, Trčkovi, Černínovi a jiným pravice, že bez jich povolení to učinili; a než by tomu povolili, minulo by ještě několik let, aby děle užívali panství duchovního. Jesto to s podivením, že co se dotýče víry, tu se přiznávají k městům páni a rytířstvo, a to ti, kteří jsou pod obojí; co se pak dotýče práv a svobod městských, obojí páni i s zemany spuntovali se proti městům.* K nechuti

s mistrem Pavlem, které dva dny po sněmovním vystoupení vyrazilo 25. února řešit sporné otázky s králem Vladislavem,²⁴ ale o průběhu březnového jednání v Budíně se můžeme jen dohadovat.

Jisté zůstává, že přes podivuhodné sblížení domácích církví, jasně formulovanou ochotu panovníka přispět k obnově úřadu pražského arcibiskupa a také nemalou aktivitu papežského Říma v této otázce byly výsledky společných jednání roku 1513 nulové a k navázání na zmíněná jednání došlo vlivem politických a náboženských bouří až mnohem později.²⁵ Přesto onoho roku vznikl v důsledku vzájemných jednání poměrně bohatý soubor písemností utrakvistické provenience, mezi něž patří i první tištěná utrakvistická konfese.

Spis *O viere svaté* patří do souboru tří tisků, které utrakvisté během roku 1513 vyprodukovali prostřednictvím všech knihtiskařů, působících tehdy na území pražských měst. Měly jeden společný cíl – představit utrakvistickou církev jako legálního partnera římské strany, který jasně vyjadřuje svá specifika a je současně ochotný se nasadit v boji s herezí ve vlastních řadách. První dílčí úkol, směřující k vytčenému cíli, byl splněn prostřednictvím vydaného souboru kompaktních smluv a dalších právně závazných dokumentů týkajících se soužití obou konfesí v zemi v redakci administrátora Pavla ze Žatce,²⁶ druhý plnila utrakvistická konfese a třetí úkol zase spis mistra Martina z Počátek *O bludích pikartských*.²⁷

stavů zabývat se v pohnuté době církevní politikou srov. také M a c e k , J.: *Víra a zbožnost*, s. 102.

24 *Starí letopisové*, s. 285: *T l. v pátek po sv. Matěji vyjeli z Prahy do Uher k králi administrátor M. Pavel a farář litoměřický, kněz Matěj, kněz Jan Búchal od sv. Jindřicha a Jakub, písař radní z Starého města, bakalář.*

25 K a l o s , Antonín: *Jednání o unii katolíků a utrakvistů ve dvacátých letech 16. století*. In: *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*. Vyd. R. Novotný – P. Šámal a kol. Praha – Litomyšl 2011, s. 183–190.

26 Srov. Š m a h e l , F.: *Basilejská kompaktáta*, s. 117–122.

27 K Martinovi z Počátek a jeho spisu srov. S p u n a r , Pavel: *Literární činnost utrakvistů doby poděbradské a jagellonské*. In: *Acta reformationem Bohemicam illustrantia*, s. 193, č. 65. Martinův tištěný traktát *O bludích pikartských* se nedochoval a jen jeho částí pojal do své polemiky Lukáš Pražský ve spisu *Odpověď bratří na spis, kterýž učiněn jest i vytiskován v Praze proti bratřím. V němžto mnohá ohyzdná potupování, kaceřování proti týmž bratřím položená sú i k d'ábluom se připodobňuje etc.* z roku 1514 (*Knihopis*, č. 5027). Pro datování spisu rokem 1513 svědčí nadpis rukopisné polemiky bratra Vavřince Krasonického *Toto psaní níže položené učiněno bylo prvé od bratra Vavřince Krasonického před šesti lety proti mistrům pražským neb spisu jejich, kterýž proti Bratřím učinili a vytisknouti dali léta 1513., titul davše jemu: O bludích pikartských etc., plný hanění etc.* (Knihovna Národního muzea v Praze, V F 41, f. 271v–285r, citát na f. 271v). Totéž potvrzuje i zpráva bratrského rukopisu

Název utrakvistického symbola uvedený na titulním tisku zní: *O víře svaté, kteráž Čechové a Moravané drží, ti, kteříž se zákonem Páně zpravují, toto vyznání jest a šife je rozveden hned na další straně*.²⁸ *Seznánie viery sväte a pravé, v zákoně Páně založené, od prvni cirkve sväte držané i věrené, kteréžto Čechové a Moravané jako gruntu spasenie věrně se drží a jí se spasitedlně zpravují i světle oznamují, aby z viery své počet učinili.* Jde tedy především o „vyznání“, „počet z víry“, o literární žánr v prostředí pokompaktátního utrakvismu dosud neužívaný a přes polemické vyznění i jistou obsahovou shodu také již vzdálený primárně apologeticky formulovanému souboru tištěných traktátů mistra Václava Korandy z roku 1493.²⁹ Přesto je utrakvistická konfese současně apologií, protože vzniká jako každé vyznání víry v konkrétní situaci a čase, je odpovědí na určitou výzvu a jejím cílem je dosáhnout uznání specifík církevního uskupení, které se jejím prostřednictvím snaží dosáhnout legálního postavení v rámci většinové církevní struktury a společnosti. V tomto smyslu je rovněž úkolem konfese, aby ona *zlá domněnie, jimiž se o nás lidé zle domnievají, jako bychom něco bludného proti víře svaté držali a při sobě měli, ta z srdcí lidských aby odjata byla a vykořeněna*, protože *toho počtu z viery sväte někdy žádají od nás ti, ktož se přátely našimi nazývají, nad smlouvu čtyř artikuluo v konciliu Bazilejském zavřených*.³⁰

Obsahem vyznání jsou pouhé čtyři články, které se týkají autority Písma svatého a svatých doktorů³¹ (tisk nadepisuje pouze jeho střední část *O doktoriech svatých*), otázky církve a její autority³² (*O jednotě cirkve sväte a o spojení našem s ní – O cirkvi římské – O poslušenství cirkve sväte*),

Historia fratrum k roku 1513: *Item učinil bratr Vavřinec Krasonický psaní mistrů pražským z příčiny spisu od mistrů učiněného, kterýž i vytisknouti dali, davše jemu titul O bludích pikardských.* A teprve k roku 1514 zde najdeme uvedenou vzpomínku, že učiněna odpověď od bratří skrze bratra Lukáše na spis od mistrův pražských učiněný proti bratřím. A ten spis učinili skrze nějakého mistra Martina, v kterémžto spisu mnohá hanění, trápení a kaceřování, až naposledy i d'áblům připodobňování obšírně se zavírají. Kterejžto spis dali vytisknouti a kněží jej z velikou chtivostí a pochvalou na kázáních před lidmi čítali, davše jemu titul *Spis o bludích pikardských* (srov. Národní knihovna České republiky v Praze, XVII F 51a, f. 180v–181r).

²⁸ *O víře svaté*, A1b.

²⁹ Srov. S p u n a r, P.: *Literární činnost utrakvistů*, s. 206–207, č. 71–74; U r b á n k o v á, Emma: *Soupis prvotisků českého původu*. Praha 1986, s. 124–128, č. 32.

³⁰ *O víře svaté*, A1b a A2b.

³¹ Tamtéž, A3a–B1a.

³² Tamtéž, B1a–B3b.

přijímání pod obojí³³ (*O přijímání těla a krve Páně lidí rozumných – O rozdávání dietkám*) a posvátných obrazů³⁴ (*O vobraziech*).

Písma svatá jsou podle prvního článku *najlepší i najspasitedlnější řehola a zpráva víry i života křesťanského a najjistší cesta spasenie, a proto jim také má naprosto věřeno i posloucháno býti, by pak jim lidé nerozuměli. Písma žádný změnit, jinak zřediti nemuož a ani sama církev svatá proti ustanovení Pána Krista a proti Zákonu jeho nemá moci jinak změnit aneb zřediti. Proto vyznávají utrakvisté, že cožkoli z Písem svatých zdrávě vyrozuměných ... má od věrných věřeno býti, tomu věříme, to z víery držíme, v ničemž nepochybujeme a také bylo-li by co scestného neb bludného proti svaté víře křesťanské při nás shledáno v skutku ... toho aby Písmo svatých nám bylo, že zle držíme, pokázáno a dovedeno zákonem Páně, od toho pustiti budem povinni, neboť o to pečujem, abychom s vírou pravou pověst dobrú před Pánem Bohem i před lidmi obdržali. A protož s svatým konciliem Bazilejským o potřebné věci víery sme, rozjímajíc, zavřeli. Nic svedolně, ale všecko s dotazem činili sme a provodě Zákona Božieho. A dodávají, že i když Písma svatá převyšují řeči všech doktoruo, přesto o doktoriech svatých na též skále založených a na Písměch svatých držíme a jimi nepohrdáme, ale oblibujem, neb se založili na gruntu zákona Božieho.*

Druhý článek věnovaný eklesiologii je především dokladem univerzálního chápání církve, která je obecná a apoštolská jen tehdy, pokud je *na pevně skále Pánu Kristu založená ... po všem světě rozšířená, ne v jednom koutě toliko zavřená. A příslušnost k této církvi vyjadřuje především křest svatý a jednostejný rozum víery, takže utrakvisté se od církve svaté žádným bludem ... iní zlým rozumem Písem svatých ... nikdy svatokrádežně neoddělili. Jednak proto, že při vyrozumění Písmom svatým rozum doktoruo svatých užíváme, těch, jenž se věrně zakládají na zákonu Božím. A těch rozumu užívajíc, užíváme rozumu církve svaté. A rovněž z toho důvodu, že s tím rozumem Písem svatých předkové naši do konciliem Bazilejského sú se dali o potreby víery svaté. O kteréž konciliem jest zavřelo, zchválilo, zapečetilo a nižádného při nich bludu jsú nenalezli, iní pozuostavili. Ale v jednotu církve, za syny poctivé a poslušné sú je přijali a zchválili.*

Římskou církev chápe utrakvistická konfese jako *první a znamenitý oud* církve svaté obecné, nepochybuje o její *motci i úradu* a k ní se *ve všech duchovních potřebách jako k studnici utíká, předkuo našich v tom následujíce, kteříž se také o potreby víery tam utiekali a k nim.* Přidává však s odkazem na basilejská jednání také jasné vyjádření, formu svého poslušství,

³³ Tamtéž, B3b–C3a.

³⁴ Tamtéž, C3a–C3b.

inspirovanou starší její formulací z roku 1502:³⁵ *Svaté matce cirkvi, svatému obecnému zboru, touž znamenajícemu římskému biskupu i našim biskupóm i jiným prelátuóm pořádně vcházejícím poctivost příslušnú a poslušenství řádné podle zákona Kristova i svatých otcuov ustanovenie sľubujem.*

Zbývající tři články jsou pak obranou konkrétních utrakvistických specifik, zúžených ovšem jen na zásadní otázky přijímání pod obojí a posvátných obrazů. Překvapivě postrádáme obranu Korandou zastávaného českého „zpievanie a čtenie“³⁶ a pochopitelně zde chybí i vyjádření liturgické úcty k mistru Janovi Husovi, kterou poprvé utrakvisté v oficiálním dokumentu zmíní teprve počátkem roku 1524.³⁷

V článku *O přijímání těla a krve Páně lidí rozumných* se utrakvisté znovu hlásí k basilejským jednáním a zde hájeným čtyřem pražským článkům, z nichž první jest o přijímání těla a krve Pána Krista pod dvojím způsobem, který svaté koncilium Bazilejské za užitečné a spasitedlné jest zchválilo, ohlásilo i zapsalo jako pošlé mocí Pána našeho Ježíše Krista a mocí cirkve svaté, a proto tak přijímati jest užitečné a spasitedlné i k spaseení potřebné. Přijímání pod obojí má s odkazem na epištoly svatého Pavla

35 Zatímco zde je uvedena na prvním místě církev, poté koncil, římský biskup a následně další biskupové a preláti, starší forma poslušenství z roku 1502 má hierarchii odlišnou: *Otcí svatému a matce pravé cirkvi svaté, biskupóm našim i jiným prelátuóm řádně v své duostojenství vstupujícím, slušnú poctivost a poslušenství řádné podlé zákona božieho a ustavenie svatých otcuov sľubujeme*; srov. *Žádost od podobojích stavův Českých a Moravských na krále na sněmu podaná, kterak by s papežem a se stavý pod jednou o urovnání církevní jednati se mělo* z 21. února 1502. In: Archiv český 6, s. 238.

36 Václav Koranda ml. *O zpívaní a čtení českém tractat*. Příspěvek k dějinám užívání českého jazyka v liturgii. Ed. E. Baťová. Hudební věda 46/1–2, 2009, s. 31–57. A je třeba zmínit, že žádost stavů pod obojí z roku 1502 ještě „české spievanie“ mezi utrakvistickými specifiky uvádí, srov. *Žádost od podobojích stavův Českých a Moravských na krále na sněmu podaná, kterak by s papežem a se stavý pod jednou o urovnání církevní jednati se mělo* z 21. února 1502. In: Archiv český 6, s. 238.

37 Jde o text tzv. Hromničních článků, jejichž české znění je snadno dostupné v rámci edice *Pražské kroniky Bartoše Písaře*. In: *Prameny dějin českých* 6. Ed. J. V. Šimák. Praha 1907, s. 21–25. Zde je na s. 25 svátek *mistra Jana Husi i jiných dědicův českých* poprvé uveden v oficiálním seznamu svátků církve pod obojí. Německé znění téhož dokumentu s názvem *Es ist ein Chri=|stenliche ordnung gemacht wor=|den / un[d] bestettiget vom dem aller | durchleuchtigsten / Grosmechti=|gen Fürsten unnd herrn König | Ludwig zü Hungern und Bö=|haim / un[d] von dem ganzen land | der gemayn / Von wegen etlicher | artickeln des Christenlichen glaubens / wie das register ausweist / | Ist angefangen am Frey=| tag vor unser Frawen | Liechtmesz. Im. | Xciii. jar.* (Nürnberg: Hans Hergott, 1524) uvádí Husův svátek na s. B1a: *unnd Joannes Husz / unnd ander Böhemisch erblich heyligen* (podle exempláře Vědecké knihovny v Olomouci, 4522).

i dílo Pseudo-Dionysia a Alberta Velikého základ především v článku víry o obcování svatých, protože *skrže tu svátost spojují se volení láskou ve spolek a bývají jedno tělo duchovní Kristovo, totiž církev svatá*. A tedy jako *svatých obcovanie jest potrebie k spasení, tak i přijímání těla a krve Páně*. Jeho potřebnost ovšem spoluzakládá také *ustanovenie božské* a nutnost *naplnenie prikázanie Božieho pod zbavením života věčného* založená na klasickém 53. verši 6. kapitoly Janova evangelia. Potřeba přijímat pod obojí plyne však i z faktu, že se tato praxe děje *pro životné obnovenie, pro rozličných milostí uvedení do duše, neb jiná se dává milost pod první způsobou a jiná pod druhou* a nakonec i *pro spasení celého člověka, neb tělo Pána Krista přijímáme pro spasenie těla a krev pro spasenie duše*.

Také argumentace dalšího článku *O rozdávání dietkám*³⁸ vychází z klasických biblických citátů 6. kapitoly Janova a 19. kapitoly Matoušova evangelia a je podpořena řadou utrakvisty oblíbených výroků svatého Augustina Aurelia, Innocence I. a IV. (správně Thomase Chobhama) a Pseudo-Dionysia Areopagity: *Rozumné lidi i dietky zavazuje Kristus přijímání svého těla a krve, řka: Nebudete-li jísti těla Syna člověka a píti jeho krve, nebudete mít života v sobě*. Dítkám je proto potřebné, *aby byly křtěny a tělem a krví Páně ohrazeny, poněvadž sú věrné a skrže křest a vieru kmotrův sou nevinní, osvícení a oudové Kristovy, posvěcení, ospravedlnění, podruhé z Boha zrozeni, k církvi svatě připojeni a sou v svatých obcování. A tak sú hodni těla a krve Páně*. Jinak *bez pokrmu těla jeho a krve nápoje nebudou míeti v sobě života a skrže to i múky věčné hodny budou*.

Poslední článek *O vobraziech* lze odcitovat pro jeho stručnost celý: *Pravíme, že v kostelech i na oltářích obrazy a tabule máme, však jim se neklaníme, abychom cti a poklony, kteráž na samého Pána Boha přísluší, na dielo rukou lidských proti záповědi božské nepřenesli*.³⁹

³⁸ Srov. H a l m a , O.: *Přijímání maličkých*, s. 151–157.

³⁹ Ve zcela stejném duchu brání užívání posvátných obrazů v církvi utrakvista v dialogu s příslušníkem Jednoty bratrské v tištěném spise Mikuláše Konáče z Hodiškova *Dialogus*, v kterémž Čech s pikartem rozmlívá, že *sú se bratři valdenští všetečně a škodlivě od obú stran oddělili* z roku 1515 (*Knihopis*, č. 4273; A4b–A5a): *Nějsút církvi svatú obrazové k modlení v kostelích křestánských neb k velebení způsobeni. Ale pro památku jejich svatého obcování a pro znamení, skrže kteréž by skříšenost a obražení srdce lid prostý k následování životuo jich ctnostných a stálosti neproměnitelné, kterúž pro milování Boha a Krista Pána až do ukrutné smrti snášeli, míti mohl. Z tohoť sú také mnozí národové a zvláště Římané předkuo svých obrazy i v chrámích i v domích postavovali a jich činy cnostné a šlechtné provozované na zlatých pleších a na mramoru zhluboka vyrývali, aby potomní a jich náměstkové, na ně patřice, k týmž skutkom pilnost přičinili. Z toho Uranus, Saturnus, Iupiter, Mercurius. Z toho Belus, Hercules, Líber, Esculapius, Pollux, Castor a jiní mezi rozličnými národy nájvětších poctivosti došli. Z toho také i křestánských mužuo svatých a ctnostmi ozdobených (mlčím*

Konkrétní okolnosti vzniku a vydání utrakvistického vyznání *O víře svaté*, vyšlého z tehdejší pražské officíny Jana Morava 22. prosince 1513, bohužel neznáme. Strana pod obojí se zavázala učinit „srovnánie o vieru“ již 25. dubna předchozího roku, byl-li však výsledkem onoho závazku tento náš konkrétní text, vydaný navíc se značným zpožděním po zmíněném usnesení,⁴⁰ to již nelze s jistotou říci. Sama konfese totiž prozrazuje jediné, že totiž její vznik ovlivnila žádost těch, *ktož se přátely našimi nazývají*, a vznikla proto asi v reakci na domácí události, což by podporoval také fakt, že je celá formulována česky.

Nejisté zůstává autorské určení konfese. Jistě za ní stáli představitelé utrakvistické církve a pražské univerzity, mohl se na jejím vzniku podílet jak administrátor Pavel Žatecký, tak také mistr Václav Koranda ml., právě roku 1513 znovu zvolený do čela univerzity. Na rozdíl od soudobého tisku kompaktních smluv a protibratrského traktátu však chybí v tomto případě k formulaci jasného závěru jakékoli svědectví, byť jen z druhé ruky.

Zajímavý je ovšem literární kontext, v němž konfese vzniká. Hned druhý její článek, týkající se učení o církvi a otázky poslušnosti nejvyšší církevní autoritě, má zajímavou soudobou paralelu v rozsáhlém anonymním traktátu pražského kapitulního rukopisu C 114 s titulem *Utrum sedi apostolice, pape ac prelati ecclesiasticis dominis, insuper secularibus, velut regibus et seculi principibus, sit in omnibus a fidelibus Christi ex necessitate salutis obediendum*.⁴¹ Ten totiž učenou formou univerzitní kvéstie také dochází k vyjádření oprávněnosti nároku římské církve na poslušnost českých utrakvistů, ovšem v otázkách pro utrakvisty zásadních její podřizuje autoritě absolutní a své argumenty uzavírá rozsáhlou citací výkladu 13. kapitoly epištoly Římanům Tomáše Akvinského, jež se končí známým apoštolským výrokem:⁴² *Magis obedire oportet deo quam hominibus*. Mnohem ostřejší však zřejmě vyzněl ztracený text faráře staroměstského kostela sv. Kříže Většího Jana Miroše *Míra nesmírného poslušenství papežského* z 29. února

o obrazu Spasitele našeho ukřižovaného velmi smutném a žalostivém) obrazové a znamení sú církvi svatú zpuosobeni. Protož vy se, pikarté, jakož sem pověděl, tu mýlíte, když nás pro obrazy za modláře odsuzujete.

40 S podobnou prodlevou počítá v návaznosti na starší bádání v případě Žateckého tisku kompaktních smluv a dalších dokumentů také František Šmahel: *Podle Emmy Urbánkové se zástupci stavů na sněmu koncem dubna 1512 dohodli na vydání kutnohorské smlouvy z roku 1485, a to spolu s kompakťaty. Smlouva byla údajně s konečnou platností dojednána v dubnu 1512, tisk byl dokončen 20. září 1513*. Srov. Š m a h e l, F.: *Basilejská kompaktáta*, s. 117–118.

41 Archiv Pražského hradu, fond Kapitulní knihovna (= APH-KK), C 114, f. 222v–259r.

42 Act. 5, 29.

1513,⁴³ vydaný tiskem teprve roku 1520 pražskými příznivci doktora Martina Luthera. Ale svou roli při utváření tehdejších vztahů utrakvistů k římské církvi mohly hrát také dva rukopisné překlady Řehoře Hrubého z Jelení⁴⁴ z díla Francesca Petrarce a Lorenza Vally, které v rámci svého tzv. Velkého sborníku⁴⁵ věnoval právě roku 1513 jejich autor staroměstským radním.

Řehoř Hrubý z Jelení se však v témže sborníku dotkl onoho léta i další otázky, které utrakvistická konfese věnovala svůj třetí oddíl, totiž přijímání pod obojí. Přeložil zde totiž rozsáhlou rozmluvu, nazvanou *Hádání Václava Píseckého s mnichem ve Vlaších o přijímání pod obojí*,⁴⁶ která je sama spolu s Řehořovými výklady jasným vyjádřením oprávněnosti zásadní utrakvistické praxe. Ve stejném kontextu však byly tehdy či nedlouho poté opisovány nebo sestaveny také další obhajoby přijímání pod obojí, které nalézáme v již citovaném kapitulním sborníku, jako starší traktát *Contra sex propositiones frivolas derogantes communionem fidelium sub specie utraque* mistra Jana Rokycany,⁴⁷ nebo anonymní a snad s ním současná obrana kalicha s titulem *Pro communionem sub utraque*.⁴⁸

Stejný kapitulní rukopis přináší rovněž zásadní paralelu k článku utrakvistické konfese o dětském přijímání, cennou zejména proto, že jejím autorem byl podle mladšího přípisu přímo administrátor Pavel Žatecký, nazvanou *Ratio valida et invincibilis, quia impurissima nudaque veritate fundata, que quidem veritas licet a plerisque impugnari, vinci tamen minime unquam nec potuit nec in eternum poterit pro benedicta parvulorum communionem*.⁴⁹ Podle nepodloženého tvrzení Václava Hanky vznikl tento traktát opět roku 1513 a snad měl být i tištěn. Toho roku však s mnohem

⁴³ *Knihopis*, č. 5615.

⁴⁴ Srov. P r a ž á k , Emil: *Řehoř Hrubý z Jelení*. Praha 1964, kde jsou k dispozici úryvky z níže uvedených děl.

⁴⁵ NK ČR Praha, XVII D 38, f. 219v–267v: Lorenzo Valla, *O neprávě uvěřeném a smyšleném Konstantinovu nadání*; f. 268r–299v: Francesco Petrarca, *Listy bez titulu*; f. 300r–301v: Hrubý z Jelení, *Výklad miest těžších v Vallovi*; f. 301v–314r: Hrubý z Jelení, *Vyloženie těžších miest z Františkových epištol*.

⁴⁶ Tamtéž, f. 92v–104r: Václav Písecký, *Mistra Václava Píseckého, kterýž umřel v Vlaších, jsa tam na učení, hádanie o přijímání těla a krve Kristovy pod spůsobú obojí, v kterémž mnoho škaredých dal matuov náš ten mistr tomu mnichu a to z jeho řeči a duvoduov*; f. 104r–126r: Hrubý z Jelení, *Řeč vykladače toho latinského hádanie*.

⁴⁷ APH-KK Praha, C 114, f. 107r–124r; srov. B a r t o š , František M.: *Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama, M. Petra Payna*. Praha 1928, s. 42–43, č. 36.

⁴⁸ Tamtéž, f. 261r–292r, inc. *Spirantes infirmare communionem corporis et sanguinis Christi sub utraque specie*; expl. *Ita domino favente et benedicente*.

⁴⁹ APH-KK Praha, C 114, f. 141r–222r; k dalšímu rukopisu srov. S p u n a r , P.: *Literární činnost utrakvistů*, s. 191, č. 59.

větší jistotou vznikl další a opět nedochovaný text již zmíněného pražského faráře Jana Miroše *Dítky pokřtěné nepotřebují skušení, mají býti k stolu Páně připuštěni*,⁵⁰ jímž se jeho autor řadí na stranu obhájců dětského přijímání, ale víc o něm není možné říci.

Přehled témat, která stručnou formou vyjadřuje tištěná utrakvistická konfese a jež nacházíme v dalších českých i latinských rozsáhlejších zpracováních té doby, je zcela konkrétním ukazatelem zásadních otázek, které hýbaly utrakvistickou církví v čase nových jednání církve pod obojí s římskou stranou v letech 1512–1513. Snaha dosáhnout obnovení pražského arcibiskupství a zajištění budoucnosti církve pod obojí tehdy vedla především k jasnému vyjádření vztahu českých utrakvistů k římské církvi, ale i k obhajobě přijímání pod obojí všemi pokřtěnými. Tohoto svého specifika se utrakvisté ani ve druhé dekádě 16. století nehodlali v žádném případě vzdát, na otázce laického kalicha a dalších sporných bodech však započatý dialog představitelů obou církví pravděpodobně tehdy i ztroskotal.⁵¹

DIE UTRAQUISTISCHE KONFESSION VON 1513

Der Prager Druck der utraquistischen Konfession *O vieře svaté (Über den heiligen Glauben)* hat seinen Ursprung in den Verhandlungen der führenden Vertreter der Kirche der Utraquisten mit denen der katholischen Kirche im Rahmen der gemeinsamen Bemühungen um die Erneuerung des Prager Erzbistums in den Jahren 1512–1513. Der Druck wurde als eine kurze Darstellung der utraquistischen Glaubenslehre und ihrer grundlegenden Artikel konzipiert, die sich auf die Fragen der Autorität der Heiligen Schrift und der Kirchenlehrer, auf die Lehre über die Kirche und auf die Darstellung der Beziehung der Utraquisten zur Autorität der römischen Kirche, auf die Kommunion unter beiderlei Gestalt durch Erwachsene und Kinder sowie auf den Gebrauch von heiligen Bildern konzentrierten. Die Voraussetzungen der hier zum Ausdruck gebrachten Spezifika des Utraquismus bilden vor allem die Kompaktaten-Verträge, die um weitere Dokumente juristischer Natur aus den Jahren 1485, 1502 und 1512 ergänzt worden sind. Die eigentliche Ausnutzung der utraquistischen Konfession in der Praxis und ihre Rolle bei den damaligen Verhandlungen der beiden Parteien sind jedoch nicht belegt. Die Konfession wurde durch die Repräsentanten der utraquistischen Kirche und der Prager Universität abgefasst, es kann die gemeinsame Autorschaft des Administrators Pavel Žatecký, Magister Václav Korandas des Jüngeren und weiterer Persönlichkeiten angenommen werden. Die Konfession wurde am 22. Dezember 1513 in der Prager Druckerei von Jan Moravus gedruckt und ergänzte die damals neue Auflage der Kompaktaten-

⁵⁰ *Knihopis*, č. 5614.

⁵¹ Na závěr děkuji těm, kdo mne k textu utrakvistické konfese přivedli a pomohli mi v jejím poznávání radou i skutkem: dr. Kamilu Boldanovi z Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR v Praze a správci pražské kapitulní knihovny a archivu prof. Janu Matějkovi.

Verträge und einen gegen die Böhmisches Brüder gerichteten Traktat, mit denen zusammen sich die utraquistische Kirche als eine legale Kirchengemeinde präsentierte, die imstande war, ihre eigene Glaubenslehre zum Ausdruck zu bringen, und auch gewillt war, sich mit der Häresie in den eigenen Reihen auseinanderzusetzen. Die Bedeutung dieser Konfession wird vor allem durch die Tatsache hervorgehoben, dass ihre einzelnen Artikel zur Zeit ihrer Drucklegung auch durch weitere tschechische und lateinische handschriftliche Texte näher ausgearbeitet wurden; es handelte sich somit in ihrem Falle um die Formulierung der aktuellen Fragen, um eine vorzügliche Illustration der sonst nicht besonders gut bekannten Positionen der utraquistischen Kirche kurz vor dem Auftreten Martin Luthers, das von bedeutendem Einfluss auf die kirchlichen Verhältnisse in Böhmen war.

